

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО – СКЛАДОВА ЯКІСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Н.В. Сеперович, кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН
Seperovich@ukr.net

Згідно визначення ФАО поняття „продовольча безпека” включає в себе такий соціально-економічний та екологічний стан в країні, коли кожен її мешканець у будь-який час має доступ до їжі, необхідної для здорового та активного життя. З огляду на таке тлумачення в Україні відсутні ознаки загрози продовольчої безпеки. Однак, сутність продовольчої безпеки полягає і в іншому – задовільному рівні життя переважної більшості населення країни, спроможності людей споживати продукти на рівні раціональних норм харчування.

Одним із індикаторів продовольчої безпеки є добова енергетична цінність раціону людини, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються

людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничним критерієм для зазначеного показника є його значення на рівні 2500 Ккал на добу. Середня норма споживання однією особою основних макро- та мікроелементів у складі продуктів харчування розраховується на підставі норм вмісту калорій, протеїну, жирів, мікроелементів у кілограмі відповідних продуктів, визначених НДІ гігієни харчування Міністерства охорони здоров'я України. В Україні в останні роки середньодобове споживання однією особою основних макро- та мікроелементів у складі продуктів харчування досягло 2954 Ккал, що перевищує граничний критерій. Проте більше 70% цих макро- та мікроелементів у складі продуктів харчування формується за рахунок продукції рослинного походження, що позначається на якості споживання та рівні життя людей.

Іншим індикатором продовольчої безпеки служить показник забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та раціональною нормою, рекомендованою Міністерством охорони здоров'я України. Вітчизняні показники споживання населенням м'ясної та молочної продукції нижче раціональних норм, відповідно, на 34,5 та 43,4% (табл. 1).

Таблиця 1

**Споживання основних харчових продуктів в Україні
(в розрахунку на одну особу, кг)**

Вид харчової продукції	Раціональні норми	Обсяг споживання, 2012 р.	2012 р. до раціональних норм, %
М'ясо і м'ясопродукти	83	54,4	65,5
Молоко і молочні продукти	380	214,9	56,6
Яйця, шт.	290	307	105,9
Хліб і хлібопродукти	101	109,4	108,3
Картопля	124	140,2	113,1
Овочі та баштанні	161	163,4	101,5
Плоди, ягоди, виноград	90	53,3	59,2
Риба і рибопродукти	20	13,6	68,0
Цукор	38	37,6	98,9
Олія	13	13	100,0

Так, фактичне споживання яловичини у 3,5 разів менше порівняно з раціональною нормою, недостача споживання свинини

складає 2,7%. Водночас, споживання м'яса птиці перевищує раціональну норму на 10,3%, більше за раціональні норми споживають картоплі, хлібопродуктів, що свідчить про низьку купівельну спроможність населення країни. Для порівняння у Франції в розрахунку на одну особу споживається 86,7 кг м'яса, у тому числі: яловичини – 25,5 кг (30%), свинини – 31 кг (36%), птиці – 22,3 кг (25%). У США в розрахунку на одну особу споживається 120,2 кг м'яса, у тому числі: яловичини – 39,8 кг (33%), свинини – 30,1 кг (25%), птиці – 49,0 кг (41%).

Відтак, низька купівельна спроможність населення напряму впливає на рівень споживання в розрізі окремих видів м'яса та м'ясної продукції. Середньостатистичний мешканець країни, який має низький рівень доходів, змушений надавати перевагу більш дешевому м'ясу та ковбасним виробам, виготовленим із низькосортної імпоротної сировини. Тому важливо забезпечувати не лише наближення показника споживання м'яса до раціональних норм, але й враховувати структуру споживання м'ясної продукції з метою збільшення частки яловичини у загальному споживанні м'яса. Виходом із такої ситуації можуть бути два напрямки розвитку подій (за умови одночасного підвищення купівельної спроможності населення).

Перший напрям - інтенсивний спосіб нарощування м'яса ВРХ, що дозволить вирішити збільшення обсягів виробництва та споживання яловичини (змінивши певною мірою існуючу структуру харчування м'яса по видах). При цьому питання безпечності та екологічності споживання м'яса може залишитися за межами уваги.

Іншим можливим напрямом нарощування обсягів м'яса великої рогатої худоби є виробництво органічної яловичини. За собівартістю така продукція може бути дешевшою [1, с. 79], проте, як свідчить світовий досвід, в кінцевому підсумку затрати виявляються вищими порівняно з виробництвом традиційних продуктів. Ціни на органічну продукцію, як правило, вищі, але за споживчими показниками органічна продукція має переваги. Попит на таку продукцію поступово формується і вже сьогодні має тенденцію до збільшення переважно за рахунок споживачів з високим рівнем доходів, сімей з малими дітьми, виробників дитячого харчування (усі ці групи споживачів розглядають здоровий спосіб харчування як пріоритетний) [2, с. 25]. Враховуючи викладене, органічне виробництво яловичини розглядається нами як складова якісного забезпечення продовольчої безпеки (тобто, збільшуючи фізичні обсяги виробництва органічного м'яса ВРХ, одночасно впливатимемо на його якість та безпечність).

Здорове харчування передбачає споживання екологічних

продуктів. З огляду на це, для харчових продуктів важливими показниками є якість та безпечність. Якість досягається безпосередньо товаровиробниками в процесі технологічного вирощування продукції, що має відповідати технічними вимогам (технічним регламентам) продукції. Безпечність – це досягнення оптимального співвідношення різних елементів, які містить дана продукція відносно нормативного рівня, виключення зі складу елементів, що можуть негативно впливати на життєдіяльність споживача у разі їх застосування.

Безпечність сільськогосподарської продукції по суті близька з показником екологічності, так як в основу виробництва органічної продукції покладена технологія виробництва, зокрема продукції рослинництва (механізм обробітку ґрунту, захисту посівів від шкідників, бур'янів і хвороб) та/або продукції тваринництва (безпечні та екологічні корми, засоби захисту тварин, вакцини тощо). Відтак, безпечність продовольства є не лише якісною характеристикою харчових продуктів, але й виступає головним чинником безпеки і здоров'я громадян країни (сприяє забезпеченню медичних норм харчування за рахунок безпечності харчових продуктів). Здоровий спосіб життя та підвищення рівня екологічної свідомості та відповідальності громадян перед наступними поколіннями є головними чинниками, які сприяють формуванню та розвитку ринку органічної продукції в Україні.

В останні роки споживчий ринок наповнений низькоякісними продуктами харчуваннями, у тому числі за рахунок дешевого імпорту. Це обумовлено насамперед низькими доходами працюючого населення, незадовільним соціальним забезпеченням більшості пенсіонерів та інших категорій населення, які отримують соціальну допомогу з боку держави. За нинішніх умов, з одного боку, низькі доходи не дозволяють громадянам купувати дорожчу та якіснішу продукцію, а, з іншого боку, обмеженість ресурсів примушує споживачів замислюватися і зважено підходити до своїх вподобань при виборі продукції (купувати дорожчу, але більш якісну їжу). Зокрема, за даними офіційної статистики, в останні роки відбувається підвищення рівня споживання органічних продуктів харчування, але переважно у групах споживачів, які мають більш високі доходи.

Таким чином, органічне виробництво може виконувати, також, соціальну роль, тобто його слід розглядати не лише через призму процесу виробництва та застосування екологічнобезпечних сучасних технологій, а також як засіб задоволення потреб споживачів та забезпечення потенціалу соціуму, який може досягатися за рахунок підвищення доходів та добробуту населення.

У світі попит на органічну продукцію зростає і його частка з кожним роком збільшується. Середньостатистичний рівень споживання органічної продукції у розвинутих країнах складає більше 10% (для порівняння в Україні – лише 1%). Щороку італійці витрачають на придбання органічних продуктів в середньому 25 євро на одну особу, швейцарці – 105 євро. Постійно збільшують попит на органічну продукцію інші країни ЄС. Тому український виробник може розглядати в якості потенційних покупців органічної продукції, також, і міжнародну спільноту.

Україна активно залучилась до процесу виробництва органічної продукції. Проте, через низьку купівельну спроможність населення, перевага швидше надається експортноорієнтованій продукції, ніж виробництву продукції для внутрішнього споживання (стримуючим чинником є високі ціни на органічну продукцію). За різними джерелами близько 70 % органічної продукції українські виробники експортують до Німеччини, Італії, Швейцарії, Франції, Канади, США. Основними видами експорту органічної продукції є зернові та олійні культури. Поки що обсяги органічних овочів та фруктів, продукції тваринництва є малими, хоча в останні роки вони все більше стали користуватися попитом на внутрішньому ринку.

Часто овочеву продукцію, вирощену господарствами населення прирівнюють чи ототожнюють з органічною продукцією. З технологічної точки зору, така продукція близька до органічної, але вона може набувати статусу органічної лише тоді, коли матиме відповідний сертифікат. Характерною особливістю органічного сільськогосподарського виробництва є наявність суворо регламентованих умов та правил процесу виробництва, відповідність яким визначається результатом сертифікації виробництва та періодичного контролю за виробництвом, переробкою та обігом органічної продукції. За умов дотримання стандартів органічного виробництва продукція отримує право продаватись на ринку під маркою «органічна».

Україна має значний потенціал виробництва органічної сільськогосподарської продукції, тобто тієї, яка вирощена на екологічно чистому ґрунті і без використання мінеральних добрив. Найбільш активно реалізується продукція, зібрана у Карпатах та інших екологічно чистих регіонах країни, і це переважно ягоди, фрукти, гриби. Продовжує формуватися прошарок населення, який готовий купувати органічну продукцію за більш високими цінами, порівняно з традиційними. До такої категорії населення відносимо людей з високими рівнем доходів та сімей з дітьми (за розрахунками до 10%

населення країни залежно від виду продукції).

Значною проблемою для розвитку органічного сектору сільського господарства донедавна була відсутність законодавчої бази. Проте наразі вже діє Закон України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини", ухвалений Верховною Радою України 18 вересня 2012 року. Поряд із тим, рівень регулювання органічного виробництва в Україні залишається вкрай низьким: правила на ринку встановлюються неофіційно – шляхом домовленостей між самими товаровиробниками. Сьогодні необхідно забезпечити механізми підтримки розвитку органічної продукції з боку держави та формування цивілізованого ринку в країні. Насамперед, споживачі потребують підтримки щодо збільшення поінформованості населення про переваги споживання органічної продукції над її традиційними аналогами, а виробники органічної продукції потребують інформації про сучасні технології, а також про ціни та канали збуту продукції.

Стратегією розвитку аграрної економіки до 2020 року (Розпорядження КМУ №806 від 17 жовтня листопада 2013 року) визначено, що одним із пріоритетних напрямів реалізації аграрної політики в частині регулювання ринків передбачено сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських господарствах і середніх господарствах; забезпечення раціонального використання природних ресурсів, створення умов для збереження, відтворення і підвищення родючості ґрунтів та ін. Стратегією, також, визначено напрямки розвитку продовольчого ринку та формування споживчого попиту, серед яких ключову роль відіграють пропаганда здорового способу життя, виховання відповідної культури споживання, досягнення гармонії з природою, захист екології.

З огляду на визначені стратегічні напрямки при підготовці відповідної програми дій необхідно передбачити чіткі конкретні заходи та механізми щодо формування та розвитку ринку органічної продукції в Україні. На наш погляд, такими заходами та механізмами їх реалізації можуть бути: 1) обов'язковість статистичної звітності для сертифікованих товаровиробників органічної продукції (для господарств населення на перехідному етапі передбачити значок „біопродукція”); 2) створення інформаційно-наукових центрів органічної продукції на базі наукових установ НААН України (заснування Інформаційного центру безпеки продовольства за прикладом Чехії); 3) підтримка реклами органічної продукції на телебаченні, у мережі Інтернет; 4) формування економічної політики

держави в рамках концепції „країни добробуту”, коли ключовим завданням є не лише нарощування виробничого потенціалу агробізнесу, але й подолання бідності, радикальне підвищення рівня життя населення країни; 5) сприяння створенню регіональних торговельних мереж із реалізації органічної продукції (під регіональним трендом).

Особливе місце для стимулювання розвитку органічного виробництва відводиться створенню відповідної інституційної інфраструктури [3, с. 30], яка б забезпечила поєднання всіх учасників процесу виробництва органічної продукції та її збуту. Важливо, щоб покупець мав повну інформацію про безпосередніх виробників продукції, а ті, в свою чергу, мали чітку уяву про вподобання та попит на ринку. За таких умов органічне виробництво може розглядатися не лише як кількісна складова забезпечення продовольчої безпеки України, але і якісна.

Література

1. Методичні рекомендації з ціноутворення на органічну продукцію/ Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук та ін.; за ред. Ю.О.Лупенка, В.Я.Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013.- 100 с.
2. Воскобійник Ю.П. Методичні рекомендації з визначення ємності ринку органічної продукції / Ю.П. Воскобійник, С.В. Гаваза. - К.: ННЦ ІАЕ, 2013.- 40 с.
3. Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: Полісся, 2013. - 492 с.